

Geopolitika

ÓTuathail, G. (2002) *Post-Cold War Geopolitics: Contrasting Superpowers in a World of Global Dangers*. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) *Geographies of Global Change. Remapping the World*. 2nd. ed. Oxford: Blackwell, str. 174-189.

klíčová slova: geopolitika, studená válka, národní bezpečnost, zbraně hromadného ničení, USA, Rusko

obsah článku: V úvodu článku nás jeho autor vrací do doby studené války a její realitu nám mimo jiné přibližuje prostřednictvím události z 26. srpna 1983, kdy stál svět na pokraji nukleární války. Éra studené války byla obzvláště nebezpečným obdobím v lidských dějinách. V zájmu národní bezpečnosti budovaly supervelmoci svůj jaderný arzenál a to, že v jejím průběhu k jadernému konfliktu nedošlo, bylo jen otázkou náhody.

Konec studené války přinesl jen zdánlivé uklidnění. Otázka zbraní hromadného ničení (nejen jaderných) se naopak stala ještě zásadnějším problémem světové politiky a národní bezpečnosti. Právě jejich hrozba pro naši bezpečnost a též její nový aspekt, kdy se dostali i do vlastnictví nestátních subjektů, určuje geopolitiku 21. století.

V další části nás autor seznamuje s geopolitikou jako vědní disciplínou. Vyzdvihuje zde obzvláště kritickou geopolitiku, odmítající „státocentrické“ zdůvodňování a stojící tak v opozici k tradiční ortodoxní geopolitice. Při analýze historie geopolitiky používá kritická geopolitika čtyři základní koncepty: geopolitické uspořádání světa, techno-teritoriální komplexy, geopolitickou ekonomie a geopolitický diskurz. Na jejich základě pak autor rozlišuje v období posledního století a čtvrt tři odlišné geopolitické světy – *období rivality imperiálních mocností* vedoucí ke dvou světovým válkám (1870-1945), *studenou válku* jako období soupeření ideologií (1945-91) a současné *období po skončení studené války* - dobu vědeckotechnického nebezpečí.

Dále se autor zaměřuje na období po konci studené války. S koncem studené války došlo k zásadní změně ve světové geopolitice – Spojené státy se staly jedinou „hypervelmocí“ a spolu s růstem americké ekonomiky dále rostl i vojenský rozpočet. Naopak v Rusku byl v souvislosti s přechodem z centrálně řízeného na tržní hospodářství a řadou problémů s tím spojených (ekonomické, sociální, vzrůstající moc oligarchů, mafie, ...) vývoj odlišný. Podle některých autorů se Rusko stalo „demodernizující se zemí“. Výdaje na armádu se snižovaly a armáda se stávala nefunkční a zastaralou (viz Čečensko). Co je však podstatné, zůstalo Rusko velmocí na poli jaderných zbraní. Vlastnictví jaderných zbraní je mezi USA a Ruskem, jako hlavními jadernými mocnostmi, ošetřeno smlouvami o odzbrojení (Strategic Arms Reduction Treaty – START I. a START II).

Hrozba z vlastnictví těchto zbraní se však v případě Ruska přesunula z jeho moci je použit na jeho bezmocnost. Tím je zejména myšlena možnost selhání zastaralého výstražného varovného systému, možnost nelegálního prodeje jaderných zbraní jiné straně či nebezpečí nehody zastaralých a nedostatečně zabezpečených systémů. Jak závažné téma představuje ve světové geopolitice jaderné zbraně, o tom svědčí i finanční účast USA při likvidaci a zabezpečení jaderného arzenálu v zemích bývalého (Cooperative Threat Reduction Program).

Podle autora však jaderná energetika a zbraně hromadného ničení představují jen jednu skupinu globálních hrozeb. Zde autor vychází z Beckovi světové rizikové společnosti a upozorňuje, že dnešní svět (moderní společnost, globalizace) produkuje rizika, kterým nedokáží bezpečnostní agentury států

zabránit. Jedná se o socioenvironmentální hrozby (AIDS, globální oteplování) a politickoekonomické hrozby (např. mezinárodní zločin, obchod s drogami). Též se zmiňuje o západním světem vyprovokované hrozbě islámského terorizmu.

Autor vše uzavírá s tím, že tato rizika lze řešit pouze spoluprací na globální úrovni.

komentář: Text byl napsán v roce 2002 a tedy poměrně brzy po 11. září 2001, a proto není stěžejním tématem hrozba terorizmu, který dnes (alespoň podle těch mocných) představuje největší hrozbu. Velmi se změnila situace v Rusku. K moci se dostal Putin, zkontroloval oligarchy a s pomocí peněz z ropy začal modernizovat armádu. Rusko se opět začalo chovat jako supervelmoc (alespoň v některých regionech). Dnešní otázkou je, zda tento kurz udrží i v odvislosti se světovou hospodářskou krizí, či se opět propadne do hospodářských problémů. V současné době však nebezpečí spojená s ruskou nestabilitou ustoupila do pozadí. Přeci jen mocenská hra velmocí (ty mají přeci jen jistý pocit zodpovědnosti) je čitelnější a přináší méně rizik, než hra se zapojením různých nestabilních režimů a nestátních subjektů. Větší rizika vystoupila ve spojitosti s USA a jejich vojenských aktivit po celém světě. Spojené státy dále, v důsledku „boje proti terorismu“ a v „zájmu své národní bezpečnosti“, pokračovaly ve zvyšování výdajů na armádu a zvyšování počtu zahraničních akcí. Jaderné nebezpečí se z hrozby zneužití ruských jaderných zbraní přesunulo k otázce vývoje těchto zbraní nevypočitatelnými režimy Íránu a Severní Koreje (ty jsou k tomu, mimo řadu jiných důvodů, tlačeny hrozbou intervence ze strany USA; stejně tak se propojují s teroristy a podporují je). Nově se naopak objevilo velké nebezpečí zneužití pákistánských jaderných zbraní teroristy.

Beck, U. (2004) *Společnost světového rizika znovu: hrozba terorismu*. In Beck, U.: *Společnost světového rizika*. Sociologické nakladatelství, Praha, str. 294-314.

klíčová slova: riziková společnost, geopolitika, terorismus, ekologické riziko, finanční krize

obsah článku: V tomto článku přichází jeho autor se zcela novým termínem – „světovou rizikovou společností“. Tímto termínem charakterizuje světovou společnost po útocích 11. září 2001. Má tak na mysli nejistotu dnešního světa, která se tu najednou před námi objevila jako důsledek moderního světa. Tato nejistota vyplývá z naší neschopnosti předvídat budoucí. Ze světa kvantifikovatelného rizika jsme se dostali do světa rizika nekvantifikovatelného. Naše neschopnost kvantifikovat riziko (a dokonce i neschopnost danou situaci popsat existujícími slovy) nám tak neumožňuje rizika minimalizaci či jim předcházet.

Beck zdůrazňuje, že s časem jednotlivá rizika ve společnosti nenarůstají, spíše dochází k jejich difúzi a stírání hranic mezi nimi. Hovoří o trojím rozměru tohoto stírání hranic nekontrolovatelných rizik – *prostorovém* (tato rizika neberou v úvahu státní či jiné prostorové hranice: např. globální oteplování, znečištění atmosféry), *časovém* (dlouhé latentní nebezpečí: např. jaderný odpad) a *sociálním* (lze obtížně určit, kdo nese zodpovědnost). Zde pak vyvstává skrytá ústřední otázka rizikové společnosti, jak (v politice, právu, vědě i běžném životě) předstírat kontrolu nad něčím, co je nekontrolovatelné.

Beck též mluví o třech konfliktních osách světové rizikové společnosti. První osou je osa ekologických konfliktů, druhou představuje globální finanční krize (ekonomická rizika) a třetí je spojena s hrozbou globálních teroristických sítí. Globálnost rizik však nelze hápat ve smyslu

homogenizace světa. Prostorové rozložení jednotlivých rizik ve světě je značně nerovnoměrné a globální rizika též působí v různých částech světa též různě intenzivně. Jednotlivé krize postihují různé regiony světa odlišně, postižen je však každý (region či jedinec) a každý může být postižen potenciálně mnohem hůře. Je zřejmé, že tyto globální problémy je možné řešit pouze globálně. Je zde však také řada překážek, které brání rodící se globální spolupráci. Příkladem mohou být např. rozpory mezi jednotlivými zeměmi při řešení problému globálního oteplování.

V další velké části textu se autor věnuje hlubšímu rozboru již zmíněných tří os světové rizikové společnosti. Od ekologických hrozeb přechází k hrozbě globální ekonomické krize. Popisuje erozi brettonwoodského systému a mimo jiné upozorňuje na nebezpečí příchodu hospodářské krize podobného rozměru jako v roce 1929. Uvádí, že mezi různými druhy globálních rizik existuje též řada rozdílů. Např. environmentální a technologická rizika přicházejí zvenčí, zatímco ekonomická rizika vznikají v samém srdci sociální struktury (ekonomika jako stěžejní subsystémem lidské společnosti) – ekonomická rizika jsou tak bezprostředněji zřejmá a pro jejich rozpoznání tak není potřeba žádného skoku ve vědomí. Ekonomická rizika jsou též více individualizovaná.

U rizik spojených s terorismem je podstatným aspektem odlišujícím je od jiných jeho úmyslné vytváření. Teroristická hrozba přichází sama o sobě s úmyslem páchat zlo, zatímco ekonomická i environmentální rizika způsobují zlo neúmyslně, jako vedlejší produkt produkce a akumulace statků ve společnosti. Riziko terorismu také mění již zaběhnuté neoliberální principy. Dochází k posilování role státu (vyšší kontrola společnosti, jednotlivce ve jménu boje s terorismem), aktivní důvěra (potřebná např. při podstupování přiměřeného rizika v ekonomii) se mění v aktivní nedůvěru. Rozdíl mezi riziky představuje též samotná rychlost jejich uznání. Pouze teroristické riziko bylo plně uznáno jako reálné a opravdové.

Není překvapující, že tyto tři typy globálních hrozeb se též vzájemně ovlivňují. A ohniskem je terorismus. Růst globálního terorismu je úzce provázán s technologickým rozvojem (rozvojem finančního systému a telekomunikací). Inovace, které individualizovaly finanční riziko, individualizovaly i válku. Obrovské riziko terorismu tkví v tom, že jakéhokoliv potenciální konflikty mohou být úmyslně rozpoutány.

V další části Beck mluví o politice světové rizikové společnosti. Zmiňuje se o šesti poučeních, která nám přinesly události 11. září. Upozorňuje na vzrůstající strach lidstva, který se po ztrátě důvěry v řadu tradičních hodnot stal posledním prvkem pro vytváření nových svazků. Národní bezpečnost přestává být pouze vnitřní záležitostí jednotlivých států a dochází k její globalizaci. Ukazuje též nedostatky neoliberalismu, neboť neviditelná ruka trhu nemůže sama spasit svět. Slepé prosazování této „filozofie“ může vést až ke konečné sebezáhubě. Protože žádný národ není schopen zajistit sám svou národní bezpečnost, je potřeba nadnárodní spolupráce. Paradoxně se tak jednotlivé státy musí při prosazování svého národního zájmu vzdát části své autonomie.

V pátém poučení se zabývá nutností odlišovat mezi nikoli *národním* ale *globálním unilateralismem* (představovaným politikou nového amerického impéria – *Pax americana*) na jedné straně a dvěma koncepty *multilateralismu* – *dohlížitelským státem* a *kosmopolitním státem* na straně druhé. Jako poslední z řady poučení pak Beck uvádí, že pokud má svět přežít do příštího století, musí nalézt způsob jak „civilizovat“ světovou rizikovou společnost. Je potřeba nové silné ideje. Tou by podle Becka mohla být idea kosmopolitního státu založeného na uznání jinakosti jiného.

V poslední části textu se pak autor věnuje metodologie světové krizové společnosti.

komentář: Článek je velmi obsáhlý a v některých částech náročný na pochopení. Už samotný termín světové rizikové společnosti je vysvětlován velmi složitě (což možná vyplývá z toho, že jak autor říká,

snažíme se popsat něco, pro co nemáme slova). Velký, podle mne přehnaný, důraz klade autor na hrozbu terorismu, což je jistě dáno i rokem sepsání článku. Dnes by jistě daleko více vyzdvihl světovou hospodářskou krizi a problém globálního oteplování. Samozřejmě je to i proto, že hrozba globálního terorismu byla, na rozdíl od jiných, přijata jako skutečná téměř bezprostředně. Terorismus je dnes velkým problémem, podle mne však přeceňovaný problém. Ekonomická krize může vést až ke kolapsu společnosti, ale podle mne představují ekologické problémy problém dnes nejzávažnější. Ač tvrdíme, že jsme se odpoutali od přírodního prostředí, není to pravda. Na funkčnosti pozemského ekosystému je naše civilizace zcela závislá. Jeho zhroucení by znamenalo konec. Paradoxně právě zhoršování životního prostředí (či jeho změna) přináší řadu ekonomických i teroristických rizik. Beck navrhuje na konci článku jako řešení vytvoření kosmopolitního státu. Podle mne je to však idea v rozumném časovém horizontu (včas aby řešila existující rizika) neuskutečnitelná. Na druhou stranu je Beck až přespříliš pesimistický a většina rizik je překonatelná i bez toho.

Otázky k tématu:

Dnes jsou Spojené státy jedinou supervelmocí, ale je zde stále ambiciózní Rusko, novou ekonomickou velmocí s velmocenskými aspiracemi se stala Čína, a jsou zde i další ambiciózní země (Indie, Brazílie, Indonésie) a samozřejmě též ekonomicky velmi silná Evropská unie či Japonsko. Čeká nás tedy nové soupeření supervelmocí (USA x Čína) či většího množství velmocí, nebo střet kultur (západní svět versus islám).

Jak se budou vyvíjet velmocenské ambice Ruska – v souvislosti s hospodářskou krizí, cenami ropy, pronikáním radikálního islámu do střední Asie? Jak vidíte budoucnost ostatních postsovětských zemí?

Jaké riziko představuje pro svět terorismus v porovnání s ekologickými problémy či v porovnání se světovou hospodářskou krizí?